

Tür: Araştırma Makalesi

Kabul Tarihi: 17 Kasım 2023

Gönderim Tarihi: 1 Kasım 2023

Yayımlanma Tarihi: 26.12.2023

Atıf Künyesi: Şahin, Ahmet Metehan (2023), “Namık Kemal ve Abdülhak Hamit Tarhan’ın Mektuplarında Millî Şuur”, **International Journal of Turkish Academic Studies (TURAS)**, C. 4, S. 2, s. 34-48.

“NAMIK KEMAL VE ABDÜLHAK HAMİT TARHAN’IN MEKTUPLARINDA MİLLÎ ŞUUR”

Ahmet Metehan ŞAHİN¹

 10.54566/turas.1384457

ÖZ

Türk edebiyatı içerisinde Tanzimat Dönemi önemli bir konumdadır. Bu dönemde bireysel ve toplumsal sorunların yanında hem siyasi hem de edebî karmaşalar vuku bulmuş, Türk edebiyatına yeni his ve fikirlere ek olarak yeni türler de girmeye başlamıştır. Tanzimat Dönemi edebiyatçıları önceleri fikirlerini beyan etmek, seslerini duyurmak ve halk ile aralarında bir köprü kurmak maksadıyla gazeteyi benimsemişlerdir. Ancak zamanla mevcut olan türlerin kişilerin ideolojilerini yansıtmada noktasında eksik yahut yetersiz kaldığı aşikâr olmuş böylece sanatçılar düşüncelerini duyurabilecekleri yeni türler aramaya koyulmuşlardır. Eski Türkler tarafından haberleşme amacıyla sıklıkla kullanılan

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, metshahin@kho.msu.edu.tr, ORCID 0000-0003-2766-6649

mektup türü, Tanzimat Dönemi sanatçıların da etkisiyle hem duyguların hem de fikirlerin muhataba ulaştırıldığı bir tür olma niteliği kazanmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti, içerdeki ve dışardaki problemlerle aynı anda uğraşmış yeni bir savaşın patlak vereceği ihtimali dahi halkta büyük bir tedirginliğe sebep olmuştur. Tanzimat Dönemi edebiyatçıları da dönemin şartları ve karışık yapısından dolayı vatanın bekası ve milletin istikbali için bir çıkış yolu bulmaya çalışmıştır. Dönem içerisinde faaliyet gösteren ve eser kaleme alan edebiyatçılar da çeşitli türlerde yazmış oldukları eserler vasıtasıyla fikir, görüş ve önerilerinden bahsetmişlerdir. Bu türlerden biri de hiç şüphesiz mektuptur. Namık Kemal'in ve Abdülhak Hamit Tarhan'ın eş, dost ve sevdiklerine yazmış olduğu mektuplar incelendiğinde; devlet, millet, askerlik ve şehitlik gibi Türk milletinin benliğinde kutsiyeti olan kavramlara dair düşüncelerini muhatap ile paylaştıkları görülecektir. Hem Namık Kemal'in hem de Abdülhak Hamit Tarhan'ın mektuplarında değerlendirmeye tabi tuttuğu kavramlar aynı zamanda dönem insanın fikirlerini de ihtiva etmektedir. Çünkü onlar toplumun birer mensubu olmalarının yanında aynı zamanda toplumun aynasıdır. Özetle Tanzimat Dönemi'nin duygu ve düşünce durumunu dönemin edebiyatçılarından daha iyi tespit edecek ve değerlendirecek başka hiç kimse yoktur. Bu minvalde çalışmada, Tanzimat Dönemi edebiyatçılarından Namık Kemal ve Abdülhak Hamit Tarhan tarafından çeşitli kişi ve kurumlara yazılan mektuplar incelenmeye tabi tutulmuş hem o dönemki toplumun hem de edebiyatçıların yukarıda bahsedilen kavramlar üzerinden millî his ve fikirleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, Mektup, Namık Kemal, Abdülhak Hamit Tarhan, Millî Şuur.

IN THE LETTERS OF NAMIK KEMAL AND ABDULHAK HAMİT TARHAN NATIONAL CONSCIOUSNESS

ABSTRACT

The Tanzimat Period has an important position in Turkish literature. In this period, in addition to individual and social problems, both political and literary complications occurred, and new genres, as well as new feelings and ideas, began to enter Turkish literature. Literary writers of the Tanzimat Era initially adopted newspapers in order to express their opinions, make their voices heard and build a bridge between them and the public. However, over time, it became obvious that the existing genres were incomplete or insufficient in terms of reflecting people's ideologies, so artists began to search for new genres in which they could express their thoughts. The type of letter, which was frequently used by the ancient Turks for communication purposes, became a type in which both emotions and ideas were conveyed to the addressee, under the influence of

Cilt/Volume 4. Sayı/Issue 2. 2023

the artists of the Tanzimat Period. In the 19th century, the Ottoman Empire dealt with internal and external problems at the same time, and even the possibility of a new war breaking out caused great anxiety among the people. Literary writers of the Tanzimat Era tried to find a way out for the survival of the country and the future of the nation due to the conditions and complex structure of the period. Literary writers who were active and wrote works during the period also talked about their ideas, opinions and suggestions through the works they wrote in various genres. One of these types is undoubtedly the letter. When the letters written by Namık Kemal and Abdülhak Hamit Tarhan to their spouses, friends and loved ones are examined; It will be seen that they share their thoughts with the interlocutor about concepts that are sacred to the Turkish nation, such as state, nation, military service and martyrdom. The concepts evaluated by both Namık Kemal and Abdülhak Hamit Tarhan in their letters also include the ideas of people of the period. Because, in addition to being members of society, they are also the mirror of society. In summary, there is no one who can detect and evaluate the emotional and mental state of the Tanzimat Era better than the literary figures of the period. In this context, in this study, the letters written by Namık Kemal and Abdülhak Hamit Tarhan, two of the literary figures of the Tanzimat Period, to various people and institutions were examined and the national feelings and ideas of both the society of that period and the literary figures were tried to be determined through the above-mentioned concepts.

Keywords: Tanzimat Period, Letter, Namık Kemal, Abdülhak Hamit Tarhan, National Consciousness.

GİRİŞ

“Âmâlimiz efkârımız ikbâl-i vatandır.”

Namık Kemal

Tanzimat Dönemi çeşitli yeniliklerin ortaya çıktığı, özellikle Türk edebiyatı açısından düşünüldüğünde önemli gelişmelerin yaşandığı bir devirdir. Tanzimat Fermanının ilan edilmesini takip eden süreçte birçok yeni tür ve fikir, Türk edebiyatı bünyesine dâhil olmuştur. Mektup da edebî bir form olarak Türk edebiyatına yeni giren türler arasında yer almış özellikle dönem içerisinde çeşitli sebeplerle sürgüne gönderilen edebiyatçılar tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bunun en büyük sebeplerinden ilki, ailelerinden ve sevdiklerinden uzak olmanın vermiş olduğu buhranı paylaşarak azaltma düşüncesidir. Çünkü mektuplar, en mahrem duygu ve düşüncelerin muhatap ile paylaşıldığı edebî türlerdir. Mektup türünün tercih edilmesinin ikinci sebebi ise edebiyatçıların fikirlerini topluma ulaştırmak amacıyla uygun bir ortamın meydana getirilmeye çalışılmasıdır.

Mektup türü ile birlikte his ve fikirlerini halka iletme arzusunda olan edebiyatçılar için yeni bir yol/yöntem ortaya çıkmıştır.²

Tanzimat Dönemi içerisinde meydana gelen yenilikler önceleri hem aydınlar hem de halk tarafından kafa karışıklığı ile karşılanmıştır. Bunun en büyük sebeplerinden biri yapılan değişikliklere ve gelen yeniliklere hem devletin hem de toplumun hazır bulunmamasıdır. Herhangi bir şekilde yapılan düzenlemelerin temellendirmesinin yapılmamış yahut eksik yapılmış olması, toplumun birer mensubu olan edebiyatçıların da belirsizlik içinde kalmalarına yol açmıştır. Ancak dönemin aydın kesimi olan edebiyatçılar, içerisinde buldukları şaşkınlık duygusundan hızlı bir şekilde kurtularak bir tür çare arayışına girmişlerdir. Bu çare ise değişen koşullara ayak uydurabilecek yeni insan tipleri vücuda getirmek olmuştur. Şerif Aktaş, “Namık Kemal ve İnsan” başlığını taşıyan yazısında önceden insanın kendi benliğinin ve varlığının bilincinde olmadığını, sadece canlıların en kıymetlisi olması bakımından ehemmiyet taşıdığını belirtir. Ancak sonradan başta Namık Kemal gibi düşünen sanatçılar ile birlikte bu anlayışın geliştirilerek kendi benliğinin ve öneminin farkında olarak mantık çerçevesinde ilerlemeyi kendisine düstur edinmiş bireyler yetişmeye başladığını ifade eder (Aktaş, 1993: 1-3). Namık Kemal’in kurguladığı ideal insan tipinin bir niteliği de “vatan bilinci”ne sahip olmasıdır.³ Çünkü vatan mefhumu milleti ortak bir paydada toplayacaktır. Böylece vatanın birer mensubu olan herkes vakti zamanı geldiğinde kendisini millet ve vatan yolunda feda edecektir (Alan, 2018: 73).

Ayrıca Aktaş, Namık Kemal’in vücuda getirmek istediği yeni ve ideal insan tipinin bir diğer hususiyetinin de istikbâle yönelik olduğunu belirtir. Bu insan tipi vatanın ve milletin geleceğini hazırlamakla/inşa etmekle yükümlüdür (Aktaş, 1993: 7). Bu sebeple tahayyül edilen yeni insan tipi millî bir şuura ve hafızaya sahip olmalıdır. Çünkü omuzlarında, vatanın istikbalini şekillendirmek ve millete millî bilinç aşlamak gibi ağır bir sorumluluk vardır. Tüm bunların yanında Namık Kemal’in çevresinde bulunan şair ve yazarları da bu minvalde düşünmeye sevk ettiği bilinmektedir. Abdülhak Hamit Tarhan da bunlardan biridir. Rezaizade Mahmut Ekrem’in vasıtasıyla tanışan Namık Kemal ve Abdülhak Hamit Tarhan’ın dostlukları uzun bir süre devam etmiştir. Ömürleri boyunca çok az görüşme fırsatı bulmuş olsalar da birbirlerine göndermiş oldukları mektuplar

² Namık Kemal’in öncesinde mektubun kullanım amacı ve yazılış şekli tam olarak netleşmiş değildir. Namık Kemal, Tanzimat Dönemi’nde vermiş olduğu mektup örnekleri ile topluma ve dönem içerisindeki şahsiyetlere mektubun nasıl yazılması ve kullanılması gerektiğini öğretmiştir (Akt: Kefeli, 2002: 25).

“Nitekim Namık Kemal’in yeni gelişmekte olan tenkit/eleştiri türü hakkında düşünce ve tespitleri, kendisinden sonra gelen birçok düşünür ve sanatçıyı etkileyerek bu alanda kendilerini geliştirmesini sağlamıştır. Bunun nedeni tenkit türünün Tanzimat döneminde ortaya çıkması ve önceden bir teoriye, felsefeye oturtulmamasıdır.” (Şahin, 2008: 690)

³ Böylece bir tür millet inşası meydana getirilmeye çalışılır. Bireylere, kendilerini ait hissedebilecekleri ve milliyetçilik ile kurulmuş bir “Millî Kimlik” etrafında tefekkür etme imkânı verilir (Gür, 2019: 21).

aracılığıyla his ve fikirlerini aktarmışlardır. Namık Kemal 1879 tarihinde dostu ve öğrencisi olan Abdülhak Hamit Tarhan'a samimi bir lisan ve üslup ile bir mektup göndermiştir. Bu mektup Namık Kemal'in bir nevi vasiyetnamesidir. İnsan ölümüne yaklaştığını hissettiğinde ardında bırakacak bir vasiyetnamenin olmasını ister. Namık Kemal de aynı sebeple olacak hem vatanı hem de edebiyatı, Recaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamit Tarhan'a emanet etmiştir:

“Kemal'in elinden hemen düşmek derecesinde bulunan kalemi vatan yolunda şehit olmuş bir alemdarın başı ucuna dikilecek bayrak gibi hak-i sefaletten ref'edecek iki kardeşim var ki Ekrem ile sensin. Mahke-me-i kübra-yı-ilahi pek âlî ve hükm-i sahih-i tarih pek uzak ise de ikisinin huzurunda da benden sonra me'sul olacak sizsiniz.” (Tansel, 2005: 53)

Namık Kemal hem Abdülhak Hamit Tarhan'ı hem de Recaizade Mahmut Ekrem'i yeni insan tahayyülüne uygun olarak yetiştirmeye çalışmaktadır. Yukarıdaki alıntı da görüleceği üzere vatanın ve milletin istikbalini iki güvendiği insana bırakır. Çünkü her iki sanatkârın da vatan ve millet yolunda hizmet edecekleri inancındadır. Namık Kemal, bu güven ve inanç ile yazmış olduğu mektuplar vasıtasıyla Abdülhak Hamit Tarhan ve diğerlerini ilmî ve millî olarak geliştirmeye gayret gösterir. Namık Kemal kadar olmasa da Abdülhak Hamit Tarhan da millî kavramlar üzerine kafa yormuş ve eserlerinde işlemiştir. Refika Altıkulaç Demirdağ, “Hâmîd'in özlemine çektiği vatan kavramı, aynı toprak parçası üzerinde yaşayan çeşitli milletlerin İslâmî değerlerle yönetilmesini içerir.” (Demirdağ, 2010: 12) demektedir. Abdülhak Hamit Tarhan'ın millî konu ve kavramlara dair düşüncelerine ulaşıldığı eserlerinin başında da yazmış olduğu mektuplar gelmektedir. Şairin mektupları dikkatle incelendiğinde kendisinin vatanın içinde bulunduğu durumdan ve kötü gidişattan son derece mustarip ve müteessir bir vaziyette olduğu anlaşılır. Abdülhak Hamit Tarhan tıpkı Namık Kemal gibi her ne kadar ülkesinden uzakta olsa da vatanın ahvali ve geleceği için fikirler üretmeye çalışmıştır. Bunun en büyük sebebi Abdülhak Hamit Tarhan'da yer alan millî şuurdur. Şair, vatanın olmadığı bir yerde diğer tüm kavram ve durumların ehemmiyetinin olmadığı idrakindedir. Böylece dostu ve aynı zamanda hocası olan Namık Kemal'in de yönlendirmesiyle birlikte edebiyata yönelir. Vatana en azından bu şekilde bir yararının dokunacağı ümidini taşır. Namık Kemal, 1879 tarihinde Abdülhak Hamit Tarhan'a göndermiş olduğu bir mektubunda Hamit'i kastederek, “Vâkı'a her yazdığım vatana hizmettir.” (Tansel, C. II: 421) şeklinde telkinde bulunmaktadır. Sonuç olarak mektuplar, yazan kişinin ve muhatabın mahrem duygu ve düşüncelerini mahiyetinde barındırmasından ötürü önem arz eden vesikalardır. Bu sebeple gerek Namık Kemal'in gerekse de Abdülhak Hamit Tarhan'ın mektuplarının kapsamlı bir biçimde tetkik edilmesi ile her iki edebiyatçının da millî kavramlar üzerine olan his ve fikirleri gün yüzüne çıkartılmış olacaktır.

1. Namık Kemal'in Millî Kavramlar Üzerine Düşünceleri

Türk edebiyatı bünyesinde "Vatan Şairi" olarak bilinen Namık Kemal nezdinde vatan mefhumunun ayrı bir yeri ve önemi vardır. Hem yaşadığı hem de vefatından sonraki dönemde his ve fikirleri ile bir nesle millî bilinci aşlamıştır. Öyle ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk dâhi Manastır İdadisi'nde öğrenciyken Namık Kemal'in eserleri ile tanışmıştır (Göçgün, 2021: 31). Atatürk yazarın; şiirlerinden, tiyatrolarından kısaca tüm eserlerinden fikri anlamda etkilenir. Böylece Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temelini Namık Kemal ve diğer millî şair/yazarların fikirlerinden esinlenerek attığı söylenebilir.⁴

Vatan, Namık Kemal'in nazarında ulvi bir kavramdır. Eşine, dostuna yahut devletin çeşitli makamlarına gönderdiği mektuplarında kendisinin vatan hakkındaki görüşlerine ulaşılması mümkündür. Önder Göçgün, Namık Kemal'in en kuvvetli düşünce cephesini vatan mefhumunun meydana getirdiğini belirtir: "O'na göre, vatan yalnız üzerinde yaşanılan bir toprak parçası değil, uğrunda, insanın en değerli unsuru olan canını bile fedâdan çekinmeyeceği aziz bir varlıktır." (Göçgün, 2021: 35) Namık Kemal, hayatının her devresinde önceliği daima vatana vermiş ve onu en değerlisi olarak kabul etmiştir. Çünkü vatan elden gittiği takdirde diğer her şeyin değerini kaybedeceğinin farkındadır. Namık Kemal'in tüm çabası bu farkındalığın herkeste vücuda gelmesini sağlamaktır. Kendisinin 1879 tarihinde Mehmet Sadık Paşa'ya yazmış olduğu bir mektubunda vatanın mevcudiyeti ile gelen imkânlardan ve yokluğu neticesinde ortaya çıkabilecek olan noksanlıktan bahsettiği görülür: "Yahu, vatan gidiyor, altı yüz seneden beridir bu dini, bu milleti, bu mukaddes vatan sayesinde muhafaza ediyorduk; bu vatan sayesinde yaşıyorduk." (Tansel, C. II: 482) Aynı şekilde Hamit'e göndermiş olduğu bir mektubunda sarf ettiği şu cümleler, kendisinin vatanı her zaman zihninde ve kalbinde taşıdığının bir göstergesidir: "Nedime-i vicdanı anladık... Ma'amafih yine 'adim olsun. Şimdi vatandan başka düşünülecek hiçbir şey yoktur." (Tansel, C. II: 405) Namık Kemal yine bir mektubunda vatanı; evladını besleyip büyüten bir anneye benzetir. Ayrıca muhataba böyle samimi ve vefakâr bir annenin kıymetinin neden bilinmediğini sorarak sitemde bulunur:

"Vatan için valide diyenler, ne güzel bir hakikat söylemişlerdir! Vatan, evladını âgûş-ı himâyesinde büyütür; mahsul-i tabi 'atle besler. Öyle bir validenin

⁴ "Söz Namık Kemal'den açılmış iken, ufak bir hatıramı da burada anlatmak isterim. Birgün üç beş arkadaş, felâketle sonuçlanan 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına dair konuşuyorduk. Mustafa Kemal, birden teessürle Namık Kemal'in: 'Vatanın bağına düşman dayanmış hançerini Yoğ-ımiş kurtaracak bahtı kara mâderini' beytini okumuştur. Millî Mücadele yılları idi. Hey'et-i Temsiliyye, merkezini Ankara'ya taşımak kararını vermişti. 18 Aralık 1919'da arkadaşlarıyla beraber Sivas'tan ayrılan Mustafa Kemal, 24 Aralık'ta Kırşehir'e gelmişti. Burada, Gençler Derneği'nde bir konuşma yapmıştı. Geleceğin şerefine fener alayları tertip eden halka, yukarıdaki mısraları aşağıdaki şekilde değiştirerek okumuştur: 'Vatanın bağına düşman dayasın hançerini Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini!'" (Göçgün, 2021: 33)

çocuklarına ihvân-ı vatan sözünden münasip bir sıfat mı olur? Öyle müşfik validenin kıymetini, öyle tabi 'i bir uhuvvetin kadrini ebnây-i vatanın ekseri niçin bilmiyor? Şüphe yok ki hiçbir şey bilmediği için ânu da bilmiyor." (Tansel, C. III: 116)

Namık Kemal'in düşüncesine göre devlete yapılacak olan en önemli hizmetlerin başında, vatana ve millete kendisini adayacak ve bu doğrultuda faydalı olacak insanlar yetiştirmektir (Akyıldız-Özcan, 2013: XLVII). Namık Kemal'in yeni insan tipinden beklediği görev en başta budur. Ardından gelen genç nesli de bu minvalde yönlendirir. Giriş bölümünde kendisinden sonra vatani ve edebiyatı Recaizade Mahmut Ekrem ile Abdülhak Hamit Tarhan'a emanet ettiği belirtilmişti. Aynı şekilde 1882 tarihli Abdülhak Hamit Tarhan'a yazmış olduğu bir mektubunda, Hamit'i aynı doğrultuda yönlendirdiği görülür:

"Bir Hamit yaratmaya kadir olan yalnız Allah, terbiye etmeye muktedir olan yalnız irfan ve vicdanı, kuvvâ-i hâriku'l- âde olabilir. Kendini düşün, fâniyiz, hem de senden yaşlıyız (...) yazı yazmak için mezarımızdan mı isti 'âne edeceksin? (...) Benim fıkâdânım hâlinde, bugün milletin en kuvvetli râyât-ı aliyyesinden olan kalemi atıvereceksin de düştüğü yerden kim kaldıracak?" (Tansel, C. III: 141)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Namık Kemal'in en büyük arzusu kendisinin vefatından sonra vatani ve tabii edebiyatı Hamit gibi güvenilir kimselere bırakmaktır. Sağlığında yetişmeleri maksadıyla mesai harcadığı şair ve yazarların, kendisi gibi vatana ve millete bağlı bireyler olmaları için fazlasıyla çaba sarf eder. Genelde eserleri özelde ise mektupları aracılığıyla bu isteğini gerçekleştirmeye gayret gösterir. Namık Kemal her ne kadar çeşitli sebeplerle memleketinden ve sevdiklerinden ayrı kalmış olsa da kendisi bu duruma kızmak yahut sitem etmek gibi tavırlarda bulunmamıştır. O, tüm olumsuzlukları bir kenara iterek vatan için ne gerekiyorsa onu yapma arzusundadır. Menemenli Rifat Bey'e göndermiş olduğu 1885 tarihli mektubunda devlete hizmet etmek için daha fazla görev verilmesini istediği anlaşılır. Namık Kemal: "Bari beni sancak-sancak gezdireseler de devletin muvâzenesine bir yardımcağız etsek." (Tansel, C. IV: 275) der. Kendisinin yardımdan kastettiği gittiği yerleri iktisadi, eğitim ve kültür yönünden ihya etmektir. Namık Kemal'in, Besim Bey'e gönderdiği mektubunda görevli bulunduğu yerlerde İslamiyet'i yaymak ve Müslümanların Hristiyanlığa meyletmelerine mâni olmak için köylerde Camiler yaptırdığı anlaşılmaktadır (Tansel, C. IV: 129-130).⁵ Aynı şekilde kendisinin Rodos Mutasarrıflığı sırasında Subhi Paşa'ya gönderdiği mektubunda adanın ziraatı ile de meşgul olduğu görülür (Tansel, C. IV: 153-154). Namık Kemal'in görevli

⁵ "Rodos'a geldikten iki ay sonra Namık Kemal, II. Abdülhamit'e 7 Rebiü'l-evvel 1302/ 25 Aralık 1884 tarihli bir arıza ile Ada'nın hâl-i hâzır durumunu; elden çıkmak üzere bulunduğunu, alınacak tedbirleri tıpkı bir önceki Midilli lâyihasında olduğu gibi açıklar. (...) Bu arzuda, Ada'daki Türk-Müslüman nüfusunun askere gitmemek için Yunan tabiiyetine geçtiğini ve hatta Hristiyan olduğunu belirttikten sonra, bu durumu önlemek için, erkek nüfusun kur'a dışı bırakılmasını, kültür seviyelerinin yükseltilmesi için okullar açılması, dinî ve millî şuur kazanabilmeleri için de camiler yaptırılması lüzumuna işaret eder." (Kerman, 1998: 12-13)

olarak gönderildiği yerlerden biri olan Midilli’de de eğitim-öğretim alanında çalışmalar yaptığı Gorci Panayotaki Efendi’ye 1881 yılında yazmış olduğu mektubundan çıkarılmaktadır (Tansel, C. III: 116). Namık Kemal’in mektuplarının yanında *İbret* gazetesindeki icraatları incelendiği takdirde de millî konular üzerine yazmış olduğu makaleler ile gelecek nesillere yol gösterici bir mahiyette bulunduğu anlaşılır (Kerman, 1998: 9-10).

Namık Kemal’in neredeyse her kaygısı vatan için ve vatana dairdir. Mektuplarının geneli incelendiğinde, kendisinin vatanın ve milletin koruyucusu olan orduya ve devlete her daim iyi dileklerde bulunduğu ve dualar ettiği görülür. Örneğin Feride Hanım’a yazdığı 1877 tarihli mektubunda, “İnşallah bundan sonra askerlerimizin de devletimizin de hâli pek güzel olur.” (Tansel, C. II: 108) şeklinde bir temennisi mevcuttur. Yine zihninin her daim vatan mefhumu ile dolu olduğunun anlaşılması için Hamit’e gönderdiği 1879 tarihli mektubu misal olarak gösterilebilir. Çünkü Namık Kemal’in havsalasında, “(...) vatandan başka düşünülecek hiçbir şey yoktur.” (Tansel, C. II: 405)

Müjgân Cunbur, “Namık Kemal’e Göre Askerlik ve Ordu”⁶ başlıklı çalışmasında, Namık Kemal’in vatan mefhumuna yeni manalar yüklerken, vatan ve milletin muhafaza edilmesinde en gerekli dayanak noktalarından biri olan ordu ve askerlik ile ilgili düşüncelere sahip olmamasının mümkün olamayacağını ifade eder (Cunbur, 1993: 137). Gerçekten de özellikle Namık Kemal’in mektupları düşünüldüğünde, kendisinin askerlik ve ordu ile alakalı his ile fikirlerini muhatap ile paylaştığı anlaşılmaktadır. Askerlik, Namık Kemal’in nazarında “Meslek-i hamiyet”tir (Cunbur, 1993: 140). “Hamiyet” kelimesinin manasına bakıldığında kelimenin, “Millî onur ve haysiyet” (Devellioğlu, 2010: 370) anlamlarına karşılık olarak kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Namık Kemal için askerlik mesleği, mesleklerin en değerlisi ve şerefliisidir. Namık Kemal bir arkadaşına gönderdiği mektubunda; memleketteki askerliğin gelişiminden, askerî okulların insanlar üzerindeki etkisinden ve bu mekteplerden yetişenlerin milletin gelişiminde oynamış olduğu rolden bahsetmektedir:

“Şimdiye kadar dâhilî, hâricî ne kadar gavâil zuhur etti ise, devleti, milleti metbû’-i müfahham ve nizâm-ı muhteremeleri yoluna fedâ-yi can etmeği akdem-i âmâl ittihaz eden askerlerimiz muhâfaza ettiler. Mülkümüzde askerliğin feyzi yalnız buna da münhasir kalmadı; şevâhik-ı cibâl ehâlisinden olan köylülerimiz kışlalara geliyor; ferâiz-i dinîyesini öğreniyor; vezâif-i insâniyyetinden haber-dâr oluyor. Birçoğu okumak, yazmak şerefi ile dahi müstefid olarak vatanına ağa ve belki efendi olduğu hâlde gidiyor. Bir derecedeki askerliğin terbiyece hizmeti, mekâtib-i mülkiyeye fâktir denilebilir.” (Tansel, C. I: 436)

⁶ Namık Kemal’in askerlik ve ordu ile alakalı düşüncelerine daha ayrıntılı bir şekilde ulaşmak için bkz: Müjgân Cunbur (1993). “Namık Kemal’e Göre Askerlik ve Ordu”, *Doğumunun Yüzzellinci Yılında Namık Kemal*, Sayı: 67, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Yukarıda Namık Kemal'in mektubundan alıntılanan cümleler dikkatle incelendiğinde, Namık Kemal'in askerliği çok katmanlı bir yapıda düşündüğü anlaşılır. Çünkü Namık Kemal için askerlik aynı zamanda dinin, insanlık görevlerinin, terbiyenin, okuma ve yazmanın kısacası eğitim-öğretimin gerçekleştiği bir mektep hüviyetindedir. Namık Kemal, Sultan Abdülhamit için yazdığı bir mektubunda kızı ve oğlunu kastederek "(...) vatan ve millet ve velini 'met-i bî-minnet yolunda fedây-i can etmek için bir dereceye kadar asker terbiyesinde büyütmüş olduğumdan (...)'" (Tansel, C. III: 146) şeklinde bir ifadesi mevcuttur. Anlaşılacağı üzere Namık Kemal için asker kişi terbiyece üstün bir konumdadır. Yukarıda da belirtildiği üzere bunda kışlaların insanların eğitiminde önemli bir noktada yer alması gösterilebilir.

Fevziye Abdullah Tansel'in de ifade ettiği üzere, Namık Kemal'in ömrünün her döneminde ve neredeyse bütün eserlerinde yoğun bir şekilde hissedilen vatana olan muhabbetini, vatani ve milleti muhafaza eden askerlere karşı göstermemiş olması mümkün değildir. Bunun bir neticesi olarak da oğlu Ali Ekrem'i asker olarak yetiştirmek istemektedir (Tansel, C. III: 260). Kendisinin 1878 tarihinde Feride Hanım'a gönderdiği bir mektubunda oğlu Ali Ekrem'i kastederek bu düşüncesinden bahsettiği görülür: "İnşallah ben âni, o mini mini vücûtceğizi ile erkân-ı harb zabiti edeceğim. Hastalık ile güleşemez ise, sonra vatan düşmanları ile nasıl dövüşebilir?" (Tansel, C. II: 309) Namık Kemal'in aynı his ve düşünceleri, Hamit'e gönderdiği mektuplarında da görülmektedir: "Ben Ekrem'i asker olmak üzere büyütüyorum. Kalemî, zamanı geldiği vakit herkes eline kapabilir; kılıcı kaldırmak güç... (...) Sen benim oğlum yahut kardeşim değildin ya! Yazı için bir yoldur açıldı; felek kimi yaratırsa o yazar; olur gider. Askerlik ise ilim ile ka'imdir." (Tansel, C. II: 455)

Namık Kemal'in oğlunu asker yapmak istemesinin en büyük sebeplerinden biri de vatana ve millete layığıyla ve gerektiği kadar hizmet etme şansını ancak askerlik mesleğinde bulacağına inanmasıdır.⁷ Bu düşüncesinden yine Hamit'e yazdığı mektubunda bahseder: "Bir de, bizim memlekette asker olmayan, devletine, milletine istediğim gibi hizmet edemeyecek." (Tansel, C. III: 307) Bu sebeple Namık Kemal'in hayatında askerliğin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Hayatı boyunca hem askere hem de askerlik mesleğine saygı ve sevgi beslemiştir. 1883 tarihli tezkiresinde bayram nedeniyle bir kurban aldığından ve kurbanı orada bulunan askerlere dağıtacağından söz etmektedir (Tansel, C. III: 337).

Takdir edileceği üzere askerlik ve ordudan mektuplarında sıklıkla bahseden Namık Kemal'in, askerlerin yetişmesinde ve ordunun teşekkülünde önemli bir konumda bulunan Mekteb-i Harbiye için fikirlerini beyan etmemiş olması beklenemez. Öncelikle

⁷ Namık Kemal, oğlu Ali Ekrem'in asker olarak yetişmesini ve asker olmasını her ne kadar gönülden istemiş olsa da Ali Ekrem'in dedesi yani Namık Kemal'in babası torunun asker olmasına mâni olmuştur (Akt: Tansel, C. III: 260).

şunu söylemek gerekir ki Namık Kemal, çeşitli yerlere ve kişilere gönderdiği mektuplarda Harbiye'den ve Harbiyelilerden her daim övgü ile bahsetmiştir.⁸ Kendisinin Menemenli Rıfat Bey'e gönderdiği mektubunda söylenenlere örnek teşkil edebilecek cümleleri mevcuttur: "Mekteb-i Harbiye, yetiştirdiği adamlar ve hususiyle o yetiştirdiği adamların bu muharebede gösterdikleri fevk'al-'âde gayretler cihetiyle vatanımızı tezyin eden merakıd-i evliya ve şüheda gibi teveccüh-i umûmî'ye layık addolunmuş bir mübarek mevkidedir." (Tansel, C. II: 236) Yine Feride Hanım'a yazdığı 1878 tarihli mektubunda küçük kardeşi Nâşid'i terbiyesinden dolayı Erkan-ı Harp zabıtine benzettiğini ifade eder:

"Bir gece resmini koynuma aldım da öyle yattım; meğer dünyada hiç kardeşimden güzel çocuk bulunmaz imiş... Kendisi, bana yazdığı mektupta Erkân-ı Harp zabıtine benzemeyip (benzeyüp) benzemediğinden bahsetmiş. O kadar terbiyeli bir çocuk, Erkân-ı Harp zabıtine benzemesin de kime benzesin? Bizim memlekette, Erkân-ı Harp zabitlerinden terbiyeli kim var?" (Tansel, C. II: 317)

Tüm bu bilgilere ek olarak Namık Kemal'in Mekteb-i Harbiye'de okutulmak üzere Osmanlı Tarihi hazırladığı da mektuplarından anlaşılmaktadır. Aynı şekilde kendisine Mahir Bey tarafından gönderilen 1876 tarihli mektupta Namık Kemal'in Harbiye için bir ders kitabı yazmaya başladığı bilgisi yer alır. Namık Kemal'in babasına yazdığı bir diğer mektupta ise eserin adının *Tarih-i Askerî* olduğu görülmektedir (Tansel, C. IV: LIV-LV). Menemenli Rıfat Bey'e gönderdiği mektubunda ise yazdığı *Tarih-i Askerî ve Mukaddimesi* ile ilgili bilgiler verdiği görülür: "Bir de *mukaddime*'m var ki, birkaç yüz sahife olur. Anı da yazacağım. Sonra tab başlayacak. Dört-beş aya kadar neşredilir sanırım. Amma, güzel bir şey olacak ha... Ben de beğeniyorum. Ben beğenirsem fena bir şey olmaz değil mi?" (Tansel, C. IV: 193) Tansel, bahsi geçen eserin akıbeti hakkında ise şunları söylemektedir:

"Kemal, Rıfat Bey'e aynı tarihli mektubunda, yazmakta olduğu *Osmanlı Tarihi* üzerinde durmuştur: Vaktiyle bir *Tarih-i Askerî* yazmaya başlamış, Midilli'ye nefyinden önce, İstanbul'da tutuklandığı ve Habshâne-i Umûmî'de bulunduğu sırada, bunun müsveddelerini yollamalarını babasından rica etmişti. Rodos'ta iken bunu tashih ve genişletmek üzere bir *Osmanlı Tarihi* yazmaya başlamıştır. (...) Telif ettiği bu eserin mükemmel olacağı düşüncesindedir; tamamlayabilmek için ısmarladığı kitapların gelmesini beklediğini yazıyor." (Tansel, C. IV: 312-313)

Namık Kemal'in tarih kitabı yazmasındaki en büyük amacı ise bireylere vatan ve millet sevgisi aşılması ve millî şuuru kuvvetlendirici bir etkiye sahip olması gösterilebilmektedir. Göçgün, Namık Kemal'in tarihî gerçekleri öğrenmenin ve bu konularda bilgi sahibi olmanın millî muhabbet ile vatana/millete duyulan sevgiyi arttırdığı düşüncesine sahip olduğunu ifade etmektedir (Göçgün, 2009: 77). Namık

⁸ Namık Kemal, "İbret" isimli yazısında Harbiye'nin birçok asker yetiştirdiğini ve hâlâ da yetiştirmeye devam ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca bir mektubunda Harbiye ve Tıbbiye Mekteplerinde eğitim veren hocaları da başarılı olarak addeder (Akt: Cunbur, 1993: 171).

Kemal'in bu his ve düşünceler ile Harbiye'de okutulması maksadıyla bahsi geçen ders kitabını yazmayı arzu ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu durum tam da Namık Kemal'in karakterine, düşünce yapısına ve millî idealine uygun bir davranış şeklidir.

Mektuplarda Namık Kemal'in "Şehitlik" kavramı üzerine düşüncelerine de rastlanır. Namık Kemal, vatanın ve milletin sapaşağlam ayakta durmasının en büyük sebebinin; yine vatanın ve milletin muhafazası ve bekası için canını veren yiğitler olduğunu ifade eder. Kendisi Ahmet Şakir Paşa'ya yazmış olduğu bir mektubunda, "Şühedamızın cismi vatanın toprağına karıştığı gibi, ruhu da vatanın cisminde hülûl etti, o sayede yaşıyoruz desem, hata etmemiş olurum." (Akyıldız-Özcan, 2013: 17) demektedir. Öyle ki vatan yolunda şehit olanlara imrenerek bakar. Onlar gibi şehit olamadığı için ise hüzünlenir. Süleyman Hüsnü Paşa'ya gönderdiği 1879 tarihli mektubunda bahsi geçen hislerinden söz ettiği görülür: "Ben muvaffak olamadım; o şehadet saadetine sen muvaffak oldun. Daha ne istersin. Kâş ki ben senin yerinde ola idim. Kâş ki Avrupa'ya gittiğim zaman beni kurşuna dize idiler de ne seni, ne vatanı bu hâlde görmeye idim." (Tansel, C. II: 355) Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere şehitlik mefhumu Namık Kemal'in havsalasında ulaşılabilecek en büyük rütbe ve makamdır.

2. Abdülhak Hamit Tarhan'ın Millî Kavramlar Üzerine Düşünceleri

Yukarıdaki bölümlerde Namık Kemal'in hem vatanı hem de edebiyatı çok sevdiği dostu ve öğrencisi olan Hamit'e emanet ettiği üzerinde durulmuştu. Her iki edebiyatçı da ömürleri boyunca çok az görüşme fırsatı bulmuş olsalar da birbirlerine yazmış oldukları mektuplar vasıtasıyla millî kavramlar üzerine düşüncelerini paylaşır. Namık Kemal'in Hamit'e gönderdiği mektupların büyük bir çoğunluğunda kendisinin Hamit'i çeşitli konularda bilgilendirmeye ve yönlendirmeye çalıştığı görülür. Namık Kemal bir mektubunda Hamit'in yazısının düzeltilmesi gerekliliği üzerinde dururken diğer mektubunda ise çeşitli ilmî ve edebî konular üzerine fikirlerini muhatap ile paylaşmaktadır. Namık Kemal'in tüm bunlardaki amacı Hamit'in daha iyi bir insan, daha iyi bir edebiyatçı ve daha iyi bir vatanperver olmasını istemesidir. Hamit de tüm bunların bir neticesi olarak Namık Kemal'den ve onun eserlerinden etkilenmiştir. Bu dostluğun ve hocalığın sonucunda Hamit, Namık Kemal'in tesirinde ilk eserlerini kaleme almıştır.⁹

Abdülhak Hamit Tarhan da tıpkı hocası Namık Kemal gibi vatan, millet ve devlet¹⁰ gibi millî kavramlara son derece büyük önem vermektedir.¹¹ Dolayısıyla Hamit'in en büyük

⁹ "Hamit'in ilk eserlerinden Macera-yı Aşk ve İçli Kız'da Kemal'in tesiri, bilhassa üslup bakımındandır; İçli kız, mevzu itibarıyla da Kemal'in Zavallı Çocuk adlı eserine benzer. (...) Hamit, edebî şahsiyetinin teşekkülünden sonra da Kemal'in şiirlerini tanzir etmek, eserlerinde ondan parçalar nakletmek, 1876 Türk-Rus savaşı sıralarında onun telkinleriyle Vatan Mersiyesi ve Neşide-i Ruh gibi vatanî şiirler yazmak suretiyle, Kemal'e hayranlığını ifade etmiştir." (Tansel, 2005: 147)

¹⁰ Hamit'in 1884 tarihinde Namık Kemal'e gönderdiği bir mektubunda devletin itibarı için endişelendiği

üzüntüsünden biri çeşitli sebeplerle vatanından uzaklarda yaşıyor oluşudur. Kendisinin Paris'te olduğu sıralarda Bahaeddin Bey'e gönderdiği bir mektubunda bu durumdan mustarip ve müteessir olduğu görülür:

“Vatanımızda olan gavâil zihnini onunla işigale hasrettiriyorsa o endişenize ben de müşterekim. Azamet-i vekayi, iki biraderin hasbıhaline niçin mâni olsun? İnsan böyle bir zamanda, böyle bir zaman için bahsetmeyi daha ziyade istemelidir. O bâbda hasbihal, elbette sükûtta ziyade teselli verir. Siz yine vatanınızdasınız. Ben ise garibim. İnsan vatanın mesaibinden hâl-i gurbette daha çok müteessir olur.” (Enginün, C. I: 48)

Görüleceği üzere Hamit, vatan topraklarında bulunamayışı nedeniyle üzüntü içerisinde. Ancak her ne kadar uzaklarda olsa da vatanın gidişatını çeşitli yollarla takip eder. Hem uzakta oluşu hem de elinden bir şey gelmeyişi kendisini umutsuzluğa sürükler. Pirizade İbrahim Bey'e gönderdiği 1877 tarihli mektubunda vatan topraklarının bir bir düşman tarafından ele geçirilmesi nedeniyle duymuş olduğu hüznü ve kederi muhatap ile paylaşır: “Siz de bizim gibi ahval-i harbiyeden şikâyet ediyorsunuz. Burada bulunsaydınız daha ziyade dağdâr-ı keder olurdunuz. Nihayet Kars da elimizden gitti. Muhtar Paşa şimdiki hâl-i za'fında bırakılırsa Erzurum'u da unutmak lazım gelir. Artık Moskoflar istedikleri gibi Ermenistan'da geşt ü güzâr ederler.” (Enginün, C. I: 79) Aynı şekilde İbrahim Bey ile Hüsnü Bey'e yazdığı başka bir mektubunda bu kez de Plevne için endişelendiği görülür: “ ‘Plevne gitti!’ demek. Gittiği için ah etmek, teessüf eylemek bir şey değildir. Plevne'nin gittiği gün Osmanlıların en menhus günü olduğu için efrad-ı millet-i Osmaniyye karalar giyip matem etse sezadır.” (Enginün, C. I: 81) Hamit'in, aynı mektupta vatanın bekası için de tedirgin bir vaziyette olduğu anlaşılır. Vatanın her bir parçası ve onunla bütünleşmiş olan her kavram Hamit'in endişelerinde yerini almıştır. Dolayısıyla sadece Plevne için değil aynı zamanda vatanın muhafazası için mücadele eden askerler için de tedirgindir (Enginün, C. I: 82).

Hamit'in mektuplarında kendisinin “Türklük” üzerine fikirlerine de ulaşılabilir. Hamit; Türklüğün, Hilafetin de vasıtasıyla İslam âlemine hükmetmesini temenni etmektedir. Böylece Türklük yükselecek ve İslamiyet'e layığıyla hizmet edebilecektir. Şair, Türklüğün bekasını bu minvalde tahayyül etmektedir (Enginün, C. II: 698). Hamit, Türklüğü ve İslamiyet'i birbirinden ayırmaz ve iki kavramı bir bütün içerisinde değerlendirir. Kendisinin Hakkı Tarık Us'a gönderdiği 1925 tarihli bir mektubunda ise Türklüğün en kudretli hâlini Ankara'da gördüğünü ifade eder:

görülmür (Enginün, C. I: 300).

¹¹ Abdülhak Hamit Tarhan'ın eserlerinde millî unsurlar hakkında daha fazla bilgi almak için bkz: Refika Altıkulaç Demirdağ, *Abdülhak Hamit'in Eserlerinde Millî ve Felsefî Unsurlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

“Ankara’dan geliyorum. Orada pek başka ve pek büyük, eskisinden daha büyük bir Türklük gördüm. Diyebilirim ki Türk şimdiye kadar bu derece Türk olmamıştır. (...) Ankara’da her şey ve herkes Türk! (...) Dağlarda, ovalarda, her tarafta Türk ordusunun timsal-i kudret ü haşmetini görüyorum.” (Enginün, C. II: 741)

Hamit’in mektuplarında üzerinde durduğu bir diğer kavram ise “Şehitlik”tir. Şair, vatan yolunda şehit olan askerlere ve onların ailelerine son derece hürmetkârdır. Üç oğlunu Balkan Harbinde şehit veren Müşir Fuat Paşa’ya gönderdiği mektubunda şehitlik kavramı üzerine fikirlerinden de bahseder:

“Millet uğrunda, vatan yolunda ölmek ne demektir? Efrattan birisinin yaşaması için kendi canını vermektir, memleketinden toprak vermemek için kendisini toprak etmektir. Ölüm latifeye gelmez! (...) Sizin şehit olan o büyük evladınız yalnız vatan ve millet fedakârı değil hem de sizin mezaya-yı ulviyyenizin, müsellemler bulunan büyük askerliğinizin yadigârı oldular. ‘Ben sağım onlar ölümler’ mi diyeceksiniz? (...) Yadigârlar daima hayali değildir, cismani de olur. Abideler daima taştan veya tunçtan olmaz, hem de etten, kemiktendir. Tarihler, manzumeler daima kalemle yazılmaz, kılıçla, süngü ile de yazılır. Hatta fedakârlık da daima ölmekle tecelli etmez, yaşatmak için yaşamakla münceli olur. Siz ve oğullarınız, ey şayan-ı ihtiram asker, işte bu tecelliyat-ı celileye mazharsınız! Onlar sizden vatan ve millete hediye, siz onlardan heyet-i ictimaiyyemize yadigârsınız.” (Enginün, C. II: 702)

Hamit, şehitliği dolayısıyla da askerliği büyük bir fedakârlık olarak kabul eder. Vatan ve millet uğrunda canlarını fedâ eden askerleri ölümlerden saymaz. Hamit’in nazarında bilakis onlar diridirler. Bu söylem akıllara Bakara Suresinin 154. Ayetini getirir.¹² Ayrıca tarihleri yazanların şehit düşen askerler olduğunu da dile getirmektedir. Çünkü vatanın istikbalini ve milletin istiklalini canları pahasına muhafaza eden onlardır. Dolayısıyla kendilerine gösterilen saygıyı ve sevgiyi sonuna kadar hak etmektedirler.

SONUÇ

Tanzimat Dönemi ile değişen şartlara ayak uydurabilecek insanlara olan ihtiyaç her zamankinden daha fazla önem kazanmıştır. Namık Kemal gibi gelecek hakkında doğru tahminlerde bulunabilen edebiyatçılar ise değişen kaidelere uyum sağlayabilecek yeni insan tipleri vücuda getirmeye çalışmışlardır. Namık Kemal’in bu anlamda güvendiği ve vatan ile edebiyatı emanet edebileceğini düşündüğü iki insan vardır. Bunlardan ilki Rezaizade Mahmut Ekrem ikincisi ise Abdülhak Hamit Tarhan’dır. Bu sebeple bahsi geçen iki ismi de mektup gibi çeşitli vasıtalar kullanarak yeni insan tahayyülüne uygun olarak yetiştirmeye ve yönlendirmeye çalışır. Bilindiği üzere Namık Kemal, Türk edebiyatı bünyesinde “Vatan Şairi” olarak tanınır. Dolayısıyla onun için vatan mefhumunun ayrı bir ehemmiyeti vardır. Çünkü Namık Kemal, vatanın elden gitmesiyle

¹² “Allah yolunda öldürülenler için “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz.” (www.kuran.diyaret.gov.tr)

birlikte her şeyin değerini kaybedeceğinin bilincindedir. Yazar, devlete yapılacak en önemli hizmetlerin başında ise vatana ve millete faydalı olacak insanlar yetiştirmenin geldiği düşüncesindedir. Görevlendirildiği yerleri hem ekonomik hem de kültürel anlamda geliştirmeye ve dönüştürmeye gayret gösterir. Yine Namık Kemal'in mektupları incelendiğinde dikkat çeken diğer bir husus da askere ve orduya verdiği kıymettir. Namık Kemal, vatan ve milletin muhafaza edilmesinde ordunun üstlendiği önemli görevin farkındadır. Onun havsahasında askerlik, "Meslek-i Hamiyyet"tir. Mesleklerin en şerefli ve değerlisi olarak kabul ettiği askerliği, milletin gelişiminde önemli bir noktada görür. Kendisinin askerliğe olan muhabbeti o derece fazladır ki oğlu Ali Ekrem'i de asker yapmak arzusundadır. Ancak bu şekilde vatana ve millete layığıyla hizmet edebileceği inancındadır. Askerlik mesleğine sonsuz saygı ve sevgi besleyen Namık Kemal'in askerlerin yetişmesinde önemli bir konumda yer alan Mekteb-i Harbiye'ye kıymet göstermesi de bu sebeptir. Kendisinin mektupları incelendiğinde hem Harbiye'den hem de Harbiyelilerden övgü ile söz ettiği görülmüştür. Ayrıca Mekteb-i Harbiye öğrencilerinin zihinlerinde zaten var olan millî şuuru güçlendirmek ve yetişmelerine katkıda bulunmak maksadıyla bir ders kitabı hazırladığı da tespit edilmiştir. Namık Kemal'in üzerinde durduğu diğer bir kavram ise "Şehitlik"tir. Kendisi, vatan için canını vererek şehit düşen askerlerin, vatanın ve milletin dayanak noktası olduğunu belirtir. Buna ek olarak tıpkı onlar gibi şehit olma isteğindedir. Çünkü şehitlik, Namık Kemal için bir insanın ulaşabileceği en yüksek rütbe ve makamdır. Abdülhak Hamit Tarhan da tıpkı hocası ve dostu olan Namık Kemal gibi vatan ve milletle ilişkilendirilebilecek tüm kavramlara ehemmiyet vermektedir. Öncelikle Hamit'in mektuplarında, vatanın içinde bulunduğu durumdan ve vatani muhafaza etmekle görevli olan askerlerin ahvali için tedirgin bir vaziyette olduğu görülür. Hamit'in mektuplarında "Türklük" üzerine düşünceleri de dikkat çekmektedir. Şair, Türklüğü ve İslamiyet'i bir bütün olarak düşünür. Tıpkı Namık Kemal gibi Hamit'te şehitlik mefhumuna son derece hürmetkârdır. Askerliği büyük bir fedakârlık olarak kabul eder. Sonuç olarak gerek Namık Kemal gerekse de Abdülhak Hamit Tarhan, baştan aşağıya kadar millî bir şuuru ile vücuda gelmiş olan mevcudiyetlerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Millî bir benlik Namık Kemal ve Hamit'in en önemli hasletlerinden biridir. Her iki edebiyatçı da ömürlerinin sonuna kadar devletin itibarını düşünmüş millî bir anlayış ile kendilerine bir davranış şekli benimsemişlerdir. Mektuplarında fikirlerini beyan etmiş oldukları "Vatan, millet, devlet, şehitlik, Harbiye, asker ve ordu" gibi millî kavramlar üzerinden kendilerinin fikrî alt yapılarına ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Şerif (1993), "Namık Kemal ve İnsan", **Doğumunun Yüzeşinci Yılında Namık Kemal**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, S. 67, s. 1-13.

- Akyıldız, Ali & Özcan Azmi (2013), **Namık Kemal'den Mektup Var**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- Alan, Selami (2018), **Tanzimat Edebiyatında Millî Kimlik İnşası**, Kesit Yay., İstanbul.
- Altıkulaç Demirdağ, (Refika) (2010), "Abdülhak Hâmid'in Eserlerinde Millî ve Felsefî Unsurlar", **Hacettepe Üniversitesi**, (Doktora Tezi), Ankara.
- Cunbur, Müjgân (1993), "Namık Kemal'e Göre Askerlik ve Ordu", **Doğumunun Yüzevllinci Yılında Namık Kemal**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, Sayı: 67., s. 137-179.
- Devellioğlu, Ferit (2010), **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitapevi, Ankara.
- Enginün, İnci (1995), **Abdülhak Hamit'in Mektupları - 2**, Dergâh Yay., İstanbul.
- Enginün, İnci (1995), **Abdülhak Hamit'in Mektupları**, Dergâh Yay., İstanbul.
- Göçgün, Önder (2009), **Namık Kemal**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- Göçgün, Önder (2021), **Edebiyat Dünyası ve Atatürk**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.
- Gür, Murat (2019), **Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)**, Kesit Yay., İstanbul.
- Kefeli, Emel (2002), **Anlatım Tekniđi Olarak Mektup**, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Kerman, Zeynep (1998), **Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri**, Akçağ Yay., Ankara.
- Şahin, Veysel (2008), "Namık Kemal'in Mektuplarında Dil ve Edebiyat Üzerine Tenkitler", **Turkish Studies**, Volume 3/4, s. 687-715.
- Tansel A., Fevziye (2005), **Husûsî Mektuplarına Göre Namık Kemal ve Abdülhak Hâmid**, Akçağ Yay., Ankara.
- Tansel A., Fevziye (2013), **Namık Kemal'in Husûsî Mektupları I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Tansel A., Fevziye (2013), **Namık Kemal'in Husûsî Mektupları II**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Tansel A., Fevziye (2013), **Namık Kemal'in Husûsî Mektupları III**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Tansel A., Fevziye (2013), **Namık Kemal'in Husûsî Mektupları IV**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- www.kuran.diyamet.gov.tr (Erişim Tarihi: 29.10.2023)